Gereformeerde Psychologische Studievereeniging.

De Psychologie van Freud

door

J. H. Haverkate.

Geneesheer van „Veldwijk" te Ermelo.

De Psychologie van Freud

door

J. H. HAVERKATE,

Geneesheer van „Veldwijk“ te Ermelo.

De psychologie van Freud.*

't Zij mij vergund te beginnen met een paar opmerkingen.

Allereerst deze, dat het niet bij mij opgekomen zou zijn, uit eigen beweging met dit onderwerp voor U op te treden. Immers, om dit onderwerp grondig te behandelen, zou men alle werken van Freud van a tot z moeten hebben gelezen en misschien herlezen; verder zou men goed thuis moeten zijn in de geheele psycho-analytische litteratuur, en ten slotte zou men zelf ervaring moeten hebben in het analyseeren van allerlei personen. Aan die vereischten voldoe ik echter volstrekt niet.

En bovendien: om een juiste en volledige critische beschouwing te geven van Freud's psychologische beschouwingen, zou men èn psychologisch èn philosophisch geschoold moeten zijn; en dat is een medicus krachtens zijn academische vorming ook al niet.

Van deze gedachte was ik, toen ik deze inleiding schrijven ging, zoo doordrongen, dat ik 't volgende droomde:

Ik was op weg van Ermelo naar Utrecht met den trein, die om 8.05 uit Ermelo vertrekt. Onderweg voel ik in den binnenzak van mijn jas en heb mijn manuscript vergeten. In Utrecht aangekomen overleg ik, wat ik doen moet. 't Gaan ophalen, maar hoe? Met den trein, dat gaat niet; dan maar een fiets zien te krijgen, zoo dacht ik in mijn droom. Maar hoe ik ook peinsde, 't slot was, dat bij mijn terugkomst alle aanwezigen hier wel wachtensmoede en verdwenen zouden zijn.

Ondanks dit alles heb ik, toen ik het verzoek kreeg dit onderwerp hier in te leiden, gemeend dit niet te mogen weigeren, en wel voornamelijk om deze reden: 't onderwerp interesseert me al gedurende geruimen tijd, en vooral hoop ik, straks door de bespreking zelf ook een nog beter inzicht te zullen krijgen in 't goede en 't verkeerde in Freud's opvattingen.

---

*) Referaat, gehouden 18 Mei 1926.

Ik geef U dus iets over de psychologie van Freud naar aanleiding van 't geen ik er over gelezen heb, en wil trachten op Geref. standpunt staande uit te vorschen, wat voor goeds er in zijn opvattingen van 's menschen zieleleven schuilt, en vooral ook aan te geven, in welke opzichten we volstrekt niet met hem mee kunnen gaan.

Reeds aanstonds rijzen nu moeilijkheden.

Vooreerst moet ik mij beperken. Freud is juist in deze maand *) 70 jaar geworden en is zeer productief geweest. Zijn werken uitgegeven in pl.m. 35 jaar vormen een respectabel aantal. Als zenuwarts begonnen psychoneurosen te behandelen, beweegt hij zich eerst op het terrein der psychopathologie; later bemoeit hij zich ook met het normale zieleleven, en breidt dit uit tot alle uitingen van 's menschen geest.

't Komt mij nu 't beste voor, in dezen kring mij te bepalen bij Freud's opvattingen van het normale zieleleven.

Zijn standaardwerken op dit terrein, zijn
zijn Traumdeutung,
zijn Psychopathologie des Alltagslebens,
zijn Sexualtheorie,
en dan nog eenige kleine artikelen van zijn hand uit den laatsten tijd, zooals „das Ich und das Es", die zeer merkwaardig zijn, maar moeilijk te verteren.

Een andere moeilijkheid is nog deze: Freud heeft meermalen zijn beschouwingen en opvattingen gewijzigd en vooral aangevuld. Nu geldt dit wel is waar voornamelijk zijn neurosentheorie, maar ook op 't gebied der normale psychologie is hij wel veranderlijk.

Freud beschouwt dit als een verdienste: hij wil geven zuiver empirie, en dus wanneer de ervaring hem iets anders of iets nieuws doet zien, kan 't niet anders of zijn wetenschappelijk gebouw moet wat verbouwd, bijgepleisterd of uitgebreid worden.

En ten slotte zegt Freud zelf: mijn doel is volstrekt niet een volkomen, afgeronde theorie omtrent 's menschen zieleleven te geven.

Maar al geeft Freud geen volkomen theorie, toch geeft hij een theorie.

---

*) Mei 1926.

In historische volgorde verscheen eerst Freud's Traumdeutung, maar practisch is het, dunkt mij, beter te beginnen met zijn psychologie der vergissingen. We schrijden dan van 't meer eenvoudige voort tot meer samengestelde opvattingen.

In zijn Vorlesungen zur Einführung in die Psycho-analyse, gehouden in de jaren 1915-17 begint Freud zelf ook met de bespreking van de psychologie der *„Fehlleistungen"*. Hij rekent daartoe allerlei vergissingen bij spreken, bij lezen, bij schrijven; vergissingen bij allerlei andere handelingen, ja zelfs het verliezen en 't vinden van 't een of ander.

Gewoonlijk rekent men al deze verschijnselen onder de groote groep der toevalligheden in 's menschen leven; maar zegt Freud: „In ons zieleleven heerscht geen toeval; alles heeft een bepaalde oorzaak". Anderen beweren, als men zich vergist of verspreekt, dat komt, omdat men vermoeid is, omdat men zijn aandacht niet voldoende fixeeren kan, of omdat men opgewonden, nerveus is. Zeker, dat valt niet te ontkennen, maar, zegt Freud zeer terecht, dan geeft men er zich geen rekenschap van, waarom men zich zoo vergist en niet anders.

Laat ik U dat toelichten aan een voorbeeld uit eigen ervaring:

Verleden zomer ging ik voor een collega een paar patiënten bezoeken in een jongemannenkamp. De kampleider wees mij den weg en terwijl we druk liepen te praten, kwamen we voorbij een soort barak; ik las daarop *straf*tent en vroeg hem daarna, of hij die straftent dikwijls noodig had. Zijn verbaasd gezicht deed mij plotseling bemerken, dat ik verkeerd gelezen had: er stond *staftent*.

Nu kan ik mij deze vergissing aldus verklaren: ik luisterde met al mijn aandacht naar mijn geleider en had wegens mijn hardhoorendheid al mijn aandacht noodig hem te verstaan. Zoodoende las ik met te weinig opmerkzaamheid 't geen op de barak stond. Zoo was dus mijn hardhoorendheid indirect de oorzaak, dat ik verkeerd las.

Maar deze verklaring bevredigt niet geheel; waarom moest ik nu juist *straf*tent lezen?

Toen ik het kamp verliet, dacht ik natuurlijk over de vergissing na en vroeg mij af, hoe kwam ik aan dat woord straftent. Weldra was mij dat duidelijk: terwijl ik daar liep en die honderden

jongelui zag, kwam bij mij de gedachte op: wat een kunst zal het zijn om onder zulk een aantal jongelui den vrede en de goede stemming te bewaren, want er zullen ook wel minder gunstige elementen onder zijn. Die gedachte kwam *even* bij mij op toen ik met den leider liep te praten, bleef in de periferie van mijn bewustzijn; maar de aanwezigheid van die gedachte maakt mijn vergissing begrijpelijk.

't Was dus geen toeval, dat ik juist straftent las.

In mijn vergissing gaf ik uiting aan een halfbewusten gedachtengang, zonder het te willen.

Een goed hoorder zou misschien uit deze vergissing kunnen gissen, wat er in mij omging.

Wanneer we iets lezen en ons vergissen, wordt de inhoud der vergissing dikwijls bepaald door gedachten die bij 't lezen bij ons opkomen en misschien niets te maken hebben met 't geen we lezen.

't Kan ook anders: wanneer we lezen, zien we snel achter elkaar een aantal letterteekens; we spellen de woorden niet, maar dikwijls nemen we maar een paar letters van een woord waar en weten al, wat er staat. Dit geldt nog sterker van een Jood wanneer hij Hebreeuwsch schrift leest uit enkel medeklinkers bestaand. We zien maar een zeer vluchtig beeld en daaraan geeft onze geest een beteekenis, die 't meest voor de hand ligt en volgens haar gedachten 't best in den samenhang past. Meestal gaat dit goed.

Maar wanneer iemand in oorlogstijd las broodkaart inplaats van brokaat, was dat zeer begrijpelijk.

Ook kan men wel eens opmerken bij het lezen, dat men een woord neemt, of een deel er van, dat een paar regels verder staat Als men leest kijkt men achtereenvolgens naar de woorden die men leest; maar ook ziet men de woorden er omheen, al is 't dan onduidelijk of doordat onze blik even afdwaalt. Ook deze kunnen materiaal leveren voor den inhoud eener vergissing.

Verder moeten we hierbij nog 't volgende in aanmerking nemen: we kunnen in onzen geest 't geen we lezen veel sneller opnemen, dan het uitspreken. Daardoor is er onder het hardop lezen nog tijd om iets anders waar te nemen met ons oog; en zelfs kunnen we mechanisch lezen, terwijl onze gedachten zich met iets anders bezighouden. Deze laatste leveren dan ook dikwijls materiaal

voor vergissingen.

Zoo komt Freud er toe te beweren, dat een vergissing in 't spreken ontstaat door het samentreffen van twee Tendenzen, een gestoorde en een storende Tendenz.

Inderdaad is dit in de meeste gevallen zoo, al heb ik direct eenig bezwaar tegen deze woordenkeuze van Freud, want daarachter schuilt zijn opvatting, dat het zieleleven moet beschouwd worden als een spel van krachten.

Liever zou ik zeggen: een vergissing is een uiting van twee gedachten: onze ziel is begonnen uit te spreken de eerste gedachte willekeurig, onderwijl komt er nog een gedachte bij ons op, die we niet wenschen uit te spreken, maar die aanleiding is, dat we ons vergissen.

Tal van voorbeelden zijn daarvan te noemen:

Een geneesheer zegt tegen een meisje met een vergroote schildklier: je bent wel een *kr*op grooter dan je zusje.

Een ander zei: Stel u toch eens voor, gisteren was ik bij Salomon Rothschild, ik zat naast hem en hij behandelde mij zeer *famillionair*.

Nog een ander geval:

Een Jood ging tot het Christendom over en liet zich doopen om met een christenmeisje te kunnen trouwen. Uit dat huwelijk kreeg hij twee zonen, aan wie later verteld werd, dat hun vader van Joodsche afkomst was. Nu gebeurde het dat deze familie gelogeerd was bij een leeraarsfamilie. Op een ongelukkig oogenblik maakte hun gastvrouw eenige zeer scherpe opmerkingen aan 't adres der Joden, zonder te vermoeden, dat ze een Jood logeerde. Deze had niet den moed daartegen op te komen, maar was bang, dat zijn jongens voor de waarheid uit zouden komen. Daarom stuurde hij ze uit 't huis den tuin in en zei: Geht in den Garten, Juden, maar verbeterde snel Jungen.

Al deze vergissingen kunnen we dus beschouwen als een versmelting van twee gedachten. Die storende gedachte kan zijn volkomen bewust, kan zwak bewust zijn, maar later gemakkelijk te herinneren en te herkennen; maar, zegt Freud, ook totaal onbewust.

Dit laatste is echter zeer de vraag.

Iets anders is het wanneer Freud opmerkt, dat de oorzaak van

iets vergeten meestal een zekere tegenzin is tegen 't geen men vergeet, of tegen een persoon of zaak of plaats, die nauw samenhangt met 't geen men vergeet.

Bij mij zelf heb ik dit ook meer dan eens kunnen constateeren; maar 't gaat zeker niet altijd op.

Tot zoover kunnen we dus wel met Freud meegaan en ik beschouw het als een groote verdienste van hem, dat hij gewezen heeft op de reden, waarom men zich vergist in allerlei handelingen, *juist op een bepaalde manier*, en niet anders.

Maar Freud gaat verder en wanneer de oorzaak van een vergissing niet zoo voor de hand ligt, graaft hij dieper, zooals in 't volgende geval:

Op mijn schrijftafel liggen — zoo vertelt Freud — sedert jaren naast elkaar een reflexhamer en een stemvork. Op een keer na mijn spreekuur heb ik haast, omdat ik een trein moet halen en steek nu de stemvork inplaats van den reflexhamer in mijn zak; door de zwaarte van het voorwerp bemerk ik mijn misgreep. Wat is hier de reden van mijn misgreep? Mijn haast, maar waarom maakte die haast dan niet, dat ik het juiste voorwerp pakte; want nu ging er nog tijd verloren met het herstellen van mijn vergissing.

Daarom vroeg ik mij af: wie greep de laatste maal naar die stemvork? Dat was eenige dagen geleden een idioot kind, dat door die stemvork zoo geboeid werd, dat het kind haar niet meer wilde afgeven. Wil dat nu zeggen, dat ik net zoo'n idioot ben, want 't eerste wat mij invalt als ik denk aan hamer is „Chamer", het Hebreeuwsche woord voor ezel.

Maar hoe kom ik er dan toe om mij zelf voor idioot en ezel uit te schelden. Ik word in consult geroepen bij een patiënt, die maanden geleden van een balcon gevallen was en daarna niet meer heeft kunnen loopen. De huisdokter wil nu gaarne weten of hij met een organische aandoening of met hysterie te doen heeft. Dat moet ik nu uitmaken. Nu valt mij in, dat ik jaren geleden in diezelfde plaats een jongen gezien heb, die na een emotie ook niet goed kon loopen. Ik had toen hysterie gediagnostiseerd en hem beterschap beloofd; inderdaad vertoonde hij hysterische verschijnselen en deze genazen onder mijn behandeling, maar dat hij niet goed loopen kon, bleek later een organische aandoening te zijn, 't geen na eenigen tijd ook gemakkelijker viel

te constateeren. Ik had toen in die plaats dus een groote fout gemaakt; en nu waarschuwt deze misgreep mij: jij, idioot, pas nu beter op, dat niet weer 't zelfde gebeurt en ge niet aan iemand met een ongeneeslijke, organische aandoening beterschap belooft. Dit geval deel ik U met opzet uitvoeriger mee. Hier is dus bij deze misgreep geen gedachte bewust, of ook maar zwak bewust; de beteekenis dezer misgreep vindt Freud alleen door toepassing van zijn methode van psycho-analyse.

Die methode bespreek ik straks nader.

Maar ik wil U aantoonen, dat — heeft deze vergissing een beteekenis — deze beteekenis volgens Freud's eigen opvattingen eerder een geheel andere is.

Freud laat hierbij zijn opvatting, dat een vergissing ontstaat door 't versmelten van twee tendenzen varen en toch kan dit geval zeer goed zoo verstaan worden.

Bij hem bestaat de intentie om met spoed den trein te halen, niet te laat te komen, en zijn reflexhamer voor neurologisch onderzoek mee te nemen. Die intentie wordt nu gestoord en wel door tegenzin om naar een plaats te gaan, waar hij zich, volgens eigen verklaring, zoo geblameerd heeft. Die tegenzin maakt, dat hij zich vergist en wil hem doen te laat komen.

Met deze verklaring blijf ik volkomen in de lijn van Freud, die aan tegenzin zulk een groote rol toeschrijft als storende functie: tegenzin kan maken dat men een afspraak, een belofte, ook een naam zelfs meermalen vergeet. Tegenzin kan volgens Freud maken, dat men zelfs in een verkeerden trein stapt.

Ik zou 't nog zelfs anders kunnen verklaren en denken: bij Freud bestaat de wensch om van zulk een onaangenaam consult, waar hij kans heeft zich weer te blameeren, af te komen. De afspraak geheel vergeten, dat zou te kras zijn, daarom wil hij gaarne te laat komen aan het station. Die wensch stoort zijn handeling bij 't weggaan uit huis.

Welke opvatting is nu de juiste? Mij dunkt dat kan niemand uitmaken; en 't lijkt mij het meest waarschijnlijke, dat Freud's opvatting en de mijne pure fantasie zijn. We kunnen op geen enkele manier de juistheid van een dier opvattingen aantoonen of bewijzen.

Achter zulk een vergissing een beteekenis te zoeken, hier een

begrijpelijke relatie te willen vinden, of m.a.w. een motief, lijkt mij meer toe een aardig spelletje dan wetenschap.

En bovendien: Freud zegt: dat ik haast had, dat kan de reden niet zijn. Waarom niet? Omdat die vergissing ondoelmatig was, zegt hij; want waarom doet de haast mij niet 't juiste voorwerp pakken, immers nu ging er tijd verloren met 't herstellen der vergissing. 't Komt mij voor, dat hier de ervaring van ons allen juister is, wanneer we elkaar waarschuwen: pas op, hoe meer haast, hoe minder spoed.

Ergens las ik: Freud lijdt aan een idée fixe, n.l. dat alle verschijnselen in 's menschen leven begrijpelijk kunnen gemaakt worden, en daar schuilt veel waars in.

Wanneer Freud daarentegen vertelt, hoe hij op een keer zoo onhandig was het marmeren deksel van zijn inktstel te laten vallen, een paar uur nadat zijn zuster tot hem gezegd had: „Nu ziet je schrijftafel er aardig uit, maar dat inktstel past er niet op" en er dan bijvoegt: anders breek ik hoogst zelden iets in mijn studeerkamer, die volgepropt staat met breekbare voorwerpen; dan is het aangewezen, tusschen deze twee feiten verband te zoeken.

Maar vragen we ons af hoe moeten we ons dat verband voorstellen; dan kan dat weer verschillend.

Men kan denken dat er een wensch bij Freud na dat gezegde van zijn zuster ontstond om dat ding nu maar kwijt te raken; maar men kan ook zeggen: het gezegde van zijn zuster was voor hem een motief om met dat inktstel niet meer zoo zorgvuldig om te gaan als met alle andere voorwerpen in zijn studeerkamer.

Zoo komen we m.i., wanneer we dat verband nader willen aangeven tot zuivere hypothesen. En dat heeft zijn bezwaren zooals we straks zullen zien.

't Wordt echter tijd dat ik van de vergissingen afstap, en overga tot Freud's droomuitlegging.

Droomen zijn wenschvervullingen, zoo beweert Freud. Dat prikkels van buiten, of lichaamsprikkels uitgaande van bepaalde organen, in den droom verwerkt worden; dat gebeurtenissen, die men pas beleefd heeft, in den droom wederkeeren, ontkent Freud niet, maar is voor hem van ondergeschikt belang. Voor hem schuilt het essentieele van den droominhoud in de vervulling van een

wensch; een vervulling, die in de werkelijkheid aan den droomer is ontzegd.

Dat iemand in zijn droom zich de vervulling van een vurige begeerte fantaseert, is een zeer oude gedachte.

Immers reeds bij den profeet Jesaia lezen we: Het zal alzoo zijn, gelijk wanneer een hongerige droomt en zie, hij eet, maar als hij ontwaakt, zoo is zijne ziel ledig; of gelijk wanneer een dorstige droomt, en zie, hij drinkt; maar als hij ontwaakt, zoo is hij nog mat en zijne ziel is begeerig.

Ook andere schrijvers wijzen daarop: zoo vertelt de poolreiziger Nordenskjöld in zijn boek „Antarctic" aangaande de mannen, die met hem in de poolstreken overwinterden: „Merkwaardig waren onze droomen, die nu meer dan ooit levendig en talrijk waren. Zelfs zij die anders nooit droomden, hadden 's morgens heel wat te vertellen over hun nachtelijke fantasieën. Allen droomden steeds van die wereld waar ze zoo ver van verwijderd waren. Meest ging het nog over eten en drinken. Een van ons was 's morgens zeer vroolijk, wanneer hij dacht aan het heerlijke diner, waarvan hij 's nachts had gesmuld. Een ander droomde van overvloed van tabak; nog een ander dat hij met volle zeilen huiswaarts stevende. Evenzoo typisch is een droom, waarin een postbode tal van brieven brengt. Een ieder verlangde naar den nacht, want in den nacht ontving men alles, waar men zoo vurig naar verlangde, maar wat de werkelijkheid ons niet kon verschaffen".

Droomen dus zijn vervullingen van wenschen, die verdrongen moeten worden, omdat de werkelijkheid of de moraal zich tegen haar vervulling verzet, zoo gaat Freud verder.

Zulke droomen herinneren we ons ook wel uit onze kinderjaren: zoo herinner ik me nu nog uit mijn jeugd met welk een levendigheid ik van een fiets droomde, toen ik er nog geen kon krijgen, en hoe teleurgesteld ik 's morgens was als ik ontwaakte.

En velen zullen ook met schaamte denken aan droomen van sexueelen inhoud, die zeer goed passen in deze opvatting van Freud.

Tot zoover kunnen we goed met hem mee gaan.

Maar Freud wil generaliseeren, en tracht alle droomen op te vatten als wenschvervulling. Daartoe fantaseert hij de volgende

bekende theorie:

Men moet onderscheid maken tusschen den latenten en manifesten inhoud van een droom. Den manifesten inhoud kunnen we ons den volgenden morgen herinneren; deze is soms verward, lijkt zinloos, ging misschien gepaard met angst, maar de verborgen inhoud van den droom is de vervulling van een wensch, een streving, een begeerte. In het onbewuste ontstaat die latente droominhoud; daar wordt een wensch als vervuld gefantaseerd. Deze fantasie tracht nu manifest te worden, in 't bewustzijn door te dringen. Daartegen verzet zich de censuur, d.z. allerlei krachten ontstaat uit conventie, zooals gewoonte, openbare meening; en uit moraal en religie.

Deze krachten houden den latenten droominhoud terug; en vervormen hem; de droominhoud wordt eerst in 't bewustzijn toegelaten, nadat de droomarbeid door de censuur heeft plaats gehad en de droominhoud onkenbaar is geworden.

Bij dat onkenbaar maken neemt Freud aan verschillende mechanismen, zooals verdichting, verschuiving en symboliseering.

En wat voor wenschen vindt Freud dan in den droom vervuld? Zelden actueele wenschen, behalve in bovengenoemde gevallen, maar sexueele wenschen uit de kinderjaren.

Freud vindt dien latenten droominhoud door zijn methode der vrije invallen; en door uit het materiaal, dat hij op deze manier krijgt, een latenten droominhoud te fantaseeren, die zijns inziens de juiste beteekenis geeft aan den manifesten droom.

Tegen deze hypothese van Freud heb ik groote bezwaren:

Dat het werkelijk in de ziel zoo toegaat, kan Freud ons niet bewijzen, zelfs niet aannemelijk maken. Dat erkent hij tot op zekere hoogte zelf. 't Is maar een manier van voorstelling om den samenhang tusschen droom en inhoud van onderbewustzijn begrijpelijk te maken.

Dan heb ik nog dit bezwaar: dat hij sommige psychische functies personifieert, zooals bij de aanname van de censuur; en verder alles mechaniseert, maar daarover straks meer.

Toch ligt er een goede kern van waarheid in Freud's opvattingen:

Freud noemt den droom de via regia naar het onderbewustzijn; door den droom te analyseeren vindt Freud 't geen in iemands

hart woelt en werkt; anders gezegd: allerlei Triebe. En ook allerlei affectvolle gebeurtenissen, die de droomer heeft beleefd.

Daar schuilt inderdaad een kern van waarheid in. In den droom kunnen we dikwijls dezelfde gedachten, dezelfde begeerten, dezelfde hoop en zorg en vrees weervinden, die ons dagelijksch zieleleven vullen. 't Is dezelfde mensch, die droomt, en dezelfde mensch die wakend spreekt en denkt en handelt. Achter alle psychisch gebeuren zoowel in den slaap als wanneer we helder wakker zijn, staat dezelfde persoonlijkheid.

Alleen maar in den droom drukt die persoonlijkheid haar gedachten dikwijls op een andere manier uit, dan in waaktoestand.

Evenwel komt een uitdrukking van gedachten door verdichting, door verschuiving en door symboliseering in 't dagelijksch leven meer voor dan men zoo oppervlakkig zou meenen. En er bestaat volstrekt geen grond om die taal te beschouwen als een manier van uitdrukkingswijze, stammend uit een oertijd.

Abstracte gedachten kan men weergeven in concrete beelden. Dat doet Lafontaine in zijn fabels, dat doet een volk in den loop der tijden in zijn sagen en mythen; dat deden de profeten dikwijls in hun profetieën, en Jezus in zijn gelijkenissen. Dat doet ieder mensch dikwijls wanneer hij droomt.

Het motief waarom men dat doet kan zeer verschillend zijn. Freud kent maar één motief, dat hij dan personifieert tot cencuur, in hoofdzaak ontleend aan moraal en gewoonte.

Dat dit kan voorkomen is zeer juist, maar ook zeer eenzijdig. Om U van de juistheid hiervan te overtuigen, herinner ik U er alleen maar aan, hoe in zekere kringen men gaarne over sexueele dingen spreekt in bedekte termen, of door de dingen te noemen met een doorzichtigen schuilnaam. Men durft dan allerlei dingen bespreken, die men in gezelschap niet bij hun naam durft noemen. En de jongen van de straat doet ook al iets diergelijks.

Om nu door middel van iemands droomen te weten te komen wat in hem omgaat is een buitengewoon moeilijke weg, waar men alle kans heeft te struikelen.

Hoe moeilijk is het reeds een gelijkenis, een fabel te verstaan, wanneer iemand er zelf niet bij aangeeft de beteekenis.

Even moeilijk is het zeker om uit iemands droomen te komen tot 't geen in zijn hart omgaat.

Alleen wanneer we iemand goed kennen, dan kunnen we de beteekenis van iemands droom met eenige zekerheid vinden.

Laat ik U dit met een voorbeeld duidelijk maken:

Een mijner patiënten droomde 't volgende: Ik ging hier op 't dorp (dat is dan in Ermelo) een huis binnen, waar ik uitgenoodigd was. Ik werd ontvangen door een heer, dien ik direct sympathiek vond. Spoedig stelde hij mij voor een eindje met hem te gaan wandelen. Ik begreep toen, dat dit huis een slecht huis was en die heer verkeerde bedoelingen had. Toch vond ik het zeer prettig met hem mee te gaan. 't Was donker en nu bemerkte ik plotseling dat we 't water in liepen; we kwamen er al dieper in, eerst tot de enkels en weldra tot de knieën. Dit vond ik zoo akelig, dat ik niet verder wilde; gelukkig kon ik mij nog omkeeren en waren alleen mijn kousen nat en vuil.

Wanneer ik U nu meedeel, dat deze patiënte een zeer hartstochtelijke natuur had, dan is deze droom wel te verstaan. Haar gedachten zijn: als ik aan mijn natuur toegeef, kom ik nog in een bordeel terecht; en als ik daaraan toegeef, ga ik te gronde. Dit laatste geeft zij weer door het doorzichtige beeld: al verder met een heer 't water in loopen. Maar gelukkig is 't in haar leven zoover nog niet gekomen, en daarom keert ze in den droom nog bijtijds terug.

Deze droom is zoo duidelijk als 't maar kan; en geeft aan, dat de droomster in slapenden en in wakenden toestand zich met hetzelfde bezighoudt.

Dat er een nauw verband bestaat tusschen iemands zieleleven en iemands droomen, mogen we dus zeker aannemen. Daarvan nog een paar voorbeelden:

Allereerst dan den droom, dien ik U straks meedeelde, dat ik naar deze vergadering op reis was en mijn manuscript vergeten had, dat zoodoende deze lezing niet gehouden kon worden en deze vergadering dus niet kon doorgaan.

De inhoud van dezen droom staat duidelijk in verband met mijn gedachten van toen en met een zekeren tegenzin om voor U op te treden.

Men zou nu kunnen zeggen: de droom is een vervulling van den wensch om hier voor U niet te behoeven op te treden; ook kan men denken: er zit een zekere angst achter, dat ik mijn

onderwerp zoo zal behandelen, dat uwe vergadering en ik zelf teleurgesteld zullen worden. Misschien vermaant de droom mij, dat 't beter is mijn manuscript te vergeten dan 't hier voor te lezen.

't Komt mij voor dat we er niet verder mee komen als we dat verband nader onder woorden willen brengen; zelfs zouden we kunnen beweren, door verdichting heeft de droom in één beeld al die gedachten weergegeven.

Objectief staat alleen vast mijn droom en de tegenzin die bij mij opkwam, toen ik met ernst aan 't schrijven van deze lezing zou beginnen. Wanneer we echter vragen naar de motieven voor dien tegenzin, dan komen bovenstaande gedachten in aanmerking.

Twee droomen zijn er, waarvan de inhoud bij tal van personen precies dezelfde is; n.l. de droom, dat men voor een examen zakt, en de droom dat men naakt rondwandelt en niet weet wat men van schaamte doen moet.

Men droomt dat men examen doet en dat men er niets van maken kan. Daarbij is men natuurlijk zenuwachtig en angstig. En trekt dan zelf de slotsom: dan moet ik zakken.

Deze droom komt *meestal* voor, wanneer men zich overdag zenuwachtig heeft gemaakt over een beslissende stap die men moet doen.

Ik zou willen zeggen: er is hier affectieve verwantschap tusschen droom en 't werkelijke leven. Het affect in beide is gelijk; de inhoud van droom-beleven en werkelijk beleven is soortgelijk.

Iets dergelijks vinden we ook bij den naaktheidsdroom: het affect als men half gekleed rondloopt, is: dat men geen raad weet van schaamte.

Verkeert men in 't werkelijke leven in zulk een toestand van radeloosheid, dan zou deze droom vaak voorkomen.

Tegen deze begrijpelijke relaties hebben we geen bezwaar Vinden we ook niet zulk een affectief verband tusschen de stemming van een patiënt en den inhoud zijner hallucinaties?

Maar deze opvatting is niet echt Freudiaansch, want wij hebben den wensch die achter deze droomen schuilt niet gevonden. Maar Freud zal U die wenschen wel vertellen; of ge 't gelooven wilt — want dit is een quaestie van geloof — dat is uw zaak: achter den naaktheidsdroom schuilt de wensch terug te keeren

tot den babytijd, toen we soms in ons hemdje mochten rondloopen, of toen moeder ons naakt in ons badje met trots aan anderen vertoonde; of deze wensch versexualiseerd: de wensch tot exhibitionisme.

En de examendroom: de wensch om terug te keeren tot den jongelingsleeftijd toen men aan iedere vinger een meisje kon krijgen. Hierover behoeven we, dunkt ons, niets meer te zeggen.

Zoo zijn we eigenlijk in een moeilijke situatie gekomen. Aan den eenen kant met Freud meegaan en alles wat hij als latente droominhoud fantaseert op zijn gezag aannemen kunnen we niet; en aan den anderen kant heeft Freud intuitief verschillende zijden van ons droomleven in 't juiste licht gesteld.

Hoe komen we uit die moeilijkheid? Kan het experiment hier misschien redding brengen, zooals zoo dikwijls is gebeurd?

Inderdaad heeft men langs dien weg uitkomst gezocht.

Roffenstein en kort geleden Nachmansohn hebben experimenteel droomen trachten op te wekken.

Zij gingen daarbij uit van het bekende feit, dat een opdracht in hypnose gegeven later in wakenden toestand *meestal* wordt volbracht; de z.g. posthypnotische suggestie.

Nachmansohn behandelde sommige van zijn patiënten wegens slapeloosheid met hypnose. Tijdens de hypnotische zitting gaf hij nu de opdracht, dat ze in dien slaap 't een of ander zouden droomen, dat ze zich van die opdracht later niets zouden herinneren, maar de droom wel, zoodat ze die direct na 't ontwaken konden opschrijven.

Daarna probeerde hij met behulp van de Freud'sche methode de patiënten de beteekenis van den droom te doen vinden, maar dat gelukte niet gemakkelijk.

En evenmin was het gemakkelijk, zelf dikwijls onmogelijk, met de Freud'sche methode de opdracht in hypnose gegeven te reconstrueeren.

Wel was de opdracht in hypnose, als men die kende, in den droom terug te vinden, soms direct, soms symbolisch, dus in een beeld uitgedrukt.

Zoo b.v. de opdracht te droomen dat men in zwangeren toestand zich bevond, werd opgevolgd door een droom waarin de proefpersoon erg zeeziek was.

Een andere opdracht was: U is in Afrika, daar is U gehuwd met een flinken jongen man, U hebt al vier kinderen en verwacht de vijfde. Droom: Ik was in den tuin van een zendingshuis. Daar stond een jonge krachtige dadelpalm. Ik had 't gevoel daar in Afrika allang te zijn. Ik zorgde goed voor dien boom, en ook nog voor vier jonge palmen. Ik voelde mij daar goed thuis en lei een nieuwe zaadkorrel in den grond.

Als men de opdracht en den droom kent, is het verband hier vrij duidelijk, en zoo ook bij vele andere droomen. Maar als men de opdracht niet kent, is deze niet met zekerheid te vinden.

't Zou te veel tijd kosten nog meer voorbeelden te vermelden, maar het resultaat dezer proeven is dit: dat de opdracht dikwijls, maar volsterkt niet altijd, duidelijk vervuld werd, soms direct, maar meestal indirect, en in symbolen, waarvan enkele typisch zijn; zoo b.v. werd het mannelijk genitale bijna altijd voorgesteld door een slang.

Verder was nog opmerkelijk, dat als de proefpersoon een complex bezat, dat in een of ander opzicht analoog was aan de droomopdracht, van dit complex in den droom gebruik werd gemaakt; en verder in 't algemeen werd de opdracht in den droom vervuld in overeenstemming met den aanleg en het karakter van de proefpersoon.

Deze proeven pleiten dus er voor: dat onze ziel ons in den droom een bepaalde gedachte kan doen beleven op een bijzondere manier; de droom is een bepaalde manier om onwillekeurig kenbaar te maken, wat in iemands ziel omgaat, maar doet dat in een bijzondere taal.

Die „Sprache des Traumes" volgt wel algemeene regels, maar is toch individueel zoo verschillend, dat ze maar zelden met zekerheid is te verstaan. Deze conclusies manen ons tot een groote voorzichtigheid, die helaas bij de Freudianen meestal ontbreekt.

En nu iets over Freud's Sexualtheorie, en hoe hij zich de ontwikkeling en den bouw der ziel voorstelt.

't Zou veel te ver voeren U te schetsen de ontwikkeling van deze Freud'sche beschouwingen; dat zou ons ook te ver brengen op 't gebied der psychopathologie. Zijn sexualtheorie heeft hij

tot heden precies zoo gehandhaafd als ze in 1905 is verschenen. Maar zijn beschouwingen over 's menschen ziel heeft hij in den laatsten tijd nog veel gewijzigd.

Freud's sexualtheorie is zijn theorie over de ontwikkeling van de z.g. Libido, de geslachtsdrift in den ruimsten zin des woords. Libido, zoo zegt Freud, is de als quantitatiefe grootheid beschouwde — hoewel thans nog niet meetbare — energie van al die driften welke verband houden met wat men samenvattend Liefde noemt. De kern van deze liefde vormt natuurlijk de geslachtsliefde, met als einddoel de geslachtelijke vereeniging. Deze Libido bestaat uit een aantal componenten, z.g. Partialtriebe, en zoekt steeds lust, wil steeds bevredigd worden. Deze Libido bestaat reeds bij een klein kind, is zelfs reeds vóór de geboorte aanwezig.

Bij kleine kinderen zijn bijna, zoo niet alle handelingen een uiting der Libido. In 't zuigen, in 't spartelen, in 't zich ontblooten en bekijken, ziet Freud de werking van sexueele Partialtriebe.

Maar die uitingen bij een kind, dienen niet tot voortplanting van het geslacht, staan er eigenlijk ook niet mee in verband. Het logische antwoord hierop zou zijn: dan zijn 't ook geen Sexualtriebe; zeker wel, zegt Freud, maar deze driften zijn bij een kind polymorph pervers.

Mond en anus zijn bij een kind erogene zonen; betasting of prikkeling daarvan verschaft een kind genoegen, bevrediging. Zoo vinden we bij een kind het z.g. auto-erotisme; de libido heeft zichzelf als object.

Na eenige jaren gaat de libido een object kiezen buiten zichzelf en vindt dit in de ouders; de jongen krijgt libidineuze verbindingen met zijn moeder; het meisje met haar vader. De libido wordt nu op een bepaald object overgedragen: de z.g. overdracht. Deze eenzijdige bindingen geven aanleiding tot het ontstaan van het oedipuscomplex: de knaap, die verliefd is op zijn moeder, is jaloersch op zijn vader; in zijn ziel ontwikkelt zich een drift om zijn mededinger te haten en misschien zelfs te dooden.

Een Freudiaan ziet bijna overal dat z.g. oedipuscomplex.

In lateren tijd zien we bij 't kind ook optreden een Trieb om in te dringen in het geheime liefdeleven der ouders. Deze nieuws-

gierigheid wordt niet bevredigd, maar verdrongen; of gesublimeerd, d.w.z. op een ander doel gericht: er ontstaat bij 't kind een dorst om alles te weten en te onderzoeken, maar dat is ook niet anders dan libido.

't Kan ook gebeuren dat de libido overgedragen wordt op kameraadjes van dezelfde sexe.

Wat gebeurt er nu met deze Triebe? Normaliter worden ze grootendeels in de puberteit in dienst gesteld van het sexueele leven der volwassenen; voor een ander deel worden ze gesublimeerd, ze richten zich op een hooger doel; en verder worden ze naar het onbewuste verdrongen door Triebe, die ontstaan in den loop der kinderjaren, door opvoeding, en door de samenleving: gewoonte, zedelijkheid en religie (censuur-weerstand).

Blijven enkele Triebe infantiel dan ontstaat de een of andere perversiteit van het sexueele leven.

Merkwaardig in deze theorie is nog dit, dat Freud meent, dat die infantiele Sexualtriebe in de periode van het 5e tot het 8e of 10e levensjaar latent zijn; en daarna zich in de praepuberteitsjaren weer gaan uiten in allerlei perversiteiten: als twee jongens of twee meisjes innig bevriend zijn, ziet Freud daar een homosexueele drift achter; masturbatie is in die jaren een uiting van auto-erotisme.

Zoo versexualiseert Freud alles wat hij waarneemt; en men moet wel een bijzondere mentaliteit bezitten om alles zoo te duiden.

Natuurlijk is deze theorie fel bestreden en de Freudiaan is door die felle bestrijding slechts versterkt in zijn meening, dat hij het juist bij 't goede eind heeft. Immers als iemand zijn tegenstander met zooveel affect bestrijdt, is hij in zijn hart er van overtuigd, dat zijn tegenstander gelijk heeft. Immers: qui 's excuse, 's accuse.

Laat ik U eens meedeelen, wat een echte Freudiaan van deze theorie zegt; ik bedoel pastor Dr. Oskar Pfister uit Zürich. Deze wordt door Freud zelf als zijn leerling erkend; en Freud zelf heeft een voorrede geschreven voor het boek: Die psychoanalytische Methode von Dr. O. Pfister:

De mensch wordt door mij niet beschouwd als een „Sexualwesen" van de hoogste orde.

De namen die Freud geeft (in deze theorie) houd ik niet voor onverbeterlijk. Namen zijn ten slotte maar „Schall und Rauch". Tusschen mij en Freud bestaat echter wel zakelijke overeenstemming. De Libido zou ik liever noemen „Levensdrift". Als Freud spreekt van sexueele bevrediging zou ik liever bij een klein kind spreken van „zinnelijke lust" als ik zulk een kind aan moeder's borst zie zuigen. En wanneer Freud bij een kind meent, dat prikkeling van den anus primair een zinnelijk genot kan geven, meen ik dat zulks niet primair maar secundair plaats vindt. De sexualiteit beperk ik tot al die verschijnselen, die betrekking hebben op de voortplanting en de voortplantingsorganen. Wanneer prikkeling van eenig ander lichaamsdeel genot geeft, is dit zinnelijk genot.

Deze kritiek is juist: de namen en begrippen, waarvan Freud zich hier bedient, zijn zoo vaag, dat ze inderdaad maar „Schall und Rauch" zijn en dus wetenschappelijk onbruikbaar. Zeer juist is ook zijn opmerking, dat zinnelijk genot nog volstrekt niet mag beschouwd worden als sexueel genot. Bij de opvoeding moeten we juist zorgen, dat deze zinnelijke driften niet te sterk worden, en niet al te vroeg in dienst komen van de sexualiteit.

Bij een kind ontwaakt op zekeren leeftijd een dorst naar kennis; 't is niet zoo, dat het al zijn zinnen er op zet om het raadsel van het ontstaan van een nieuwen mensch op te lossen en het verschil tusschen man en vrouw te ontdekken; en dat het, omdat het dit niet mag en niet kan, nu zijn weetgierigheid een andere richting geeft. Maar 't is zoo, dat zijn dorst naar kennis alles wil onderzoeken; ook alles wat samenhangt met het sexueele. Dezelfde drang maakt, dat een jongen gaarne een horloge uit elkaar zou halen om te zien hoe het werkt; en zijn zusje zich gaarne zou zien uitkleeden, om te weten of zij net zoo gebouwd is als hij.

Nauw met zijn Sexualtheorie hangen samen Freud's opvattingen over de ontwikkeling en den bouw van 's menschen zieleleven.

Freud is een echt kind zijns tijds; en wel als tijd genomen het laatst der vorige eeuw. Zijn levens- en wereldbeschouwing is in den grond der zaak, die van het gros der medici uit 't laatst der vorige eeuw.

Als aanhanger van de theorie van Darwin heeft hij een poging gewaagd de z.g. biogenetische wet, ook toe te passen op het

zieleleven van den mensch. De ontwikkeling van het geestesleven bij een kind is gelijksoortig aan de ontwikkeling die de mensch heeft doorgemaakt van zijn eerste bestaan op den aardbol af tot op heden. Ik zeg opzettelijk tot op heden, want vele Freudianen doen alsof zij door de ontdekking der psychoanalyse de menschheid zoover hebben gebracht, dat men haar nu eerst als volwassen mag beschouwen.

En in de tweede plaats is Freud in den grond der zaak een materialist. Hij erkent zeer zeker een rijk des geestes; maar aan den anderen kant vervaagt hij de grenzen van stof en geest, door theorieën en opvattingen, die in de physica gelden, mutatis mutandis te willen overbrengen op het zieleleven.

Daardoor komt hij er toe het zieleleven op te vatten als een dynamisch spel van krachten, door hem Triebe genoemd.

Achter alle psychisch gebeuren schuilen Triebe; deze zijn de echte causae. Bij het kleine kind vinden we alleen Libido; deze zoekt genot; daar heerscht alleen het Lustprinzip. Daar is Lust, genot het doel van alle strevingen.

In den allereersten tijd, dat er menschen op aarde woonden, was dit precies zoo; ze leefden voor hun genot alleen, in een paradijs. Zoowel het sexueel instinct tot behoud van de soort, als de drang tot zelfbehoud stonden in dienst van het Lustprinzip. Er was geen gebrek aan eenig ding en geen gevaar: ieder kon leven alleen voor zijn genot. Het hedonisme vierde dus in Freud's paradijs hoogtij.

Maar het menschenaantal nam toe; de aarde koelde af en overal was de vegetatie niet meer zoo overvloedig; men moest gaan samenleven. Van dien tijd af moest men een strijd om 't bestaan voeren. Het instinct tot zelfbehoud stelde zich tegenover de Libido, en kwam in dienst van het z.g. Realiteitsprinzip. Zoo ontstonden de Ich-triebe. Sexual-triebe en Ich-triebe staan tegenover elkaar. Die Ich-triebe zijn dus oorspronkelijk Sexual-triebe, maar gericht op zelfbehoud; zoo ontwikkelden zich na den paradijstoestand het spreken, denken, alle kultuur, religie en moraal: eigenlijk zijn dus alle deze een product van gedesexualiseerde of gesublimeerde Libido.

Een klein kind doet ook alles uit zucht naar genot, maar nu gaan de ouders het kind opvoeden: twee schriklijke ervaringen

brengen het kind in aanraking met het Realiteitsprinzip: het moet leeren zindelijk zijn en 't moet leeren eten, d.w.z. 't wordt gespeend. 't Moet dus leeren iets te doen niet uit lust, maar door drang van buiten. De opvoeding doet de Ich-triebe ontstaan.

Door de opvoeding worden nu ook tal van componenten der Libido, infantiele Sexual-triebe naar 't onderbewustzijn verdrongen.

Bovendien komt het soms tot een compromis tusschen libidineuse en Ik-driften en wel in den droom en in 't symptoom bij neurosen.

Oorspronkelijk gaf Freud dus deze voorstelling van den bouw der ziel bij een volwassene: het onbewuste vervuld met infantiele sexueele driften, die daarheen verdrongen zijn, en het bewuste bestaande uit Ik-driften, en sexueele driften, al of niet gesublimeerd.

In 1923 verscheen zijn Das Ich und das Es; daarin geeft hij een meer gecompliceerde voorstelling:

Het onbewuste wordt veel grooter; in 't onbewuste vindt hij nu niet meer alleen verdrongen psychisch materiaal en infantiele Triebe, maar allerlei erfenis van vroegere generaties.

Dat Het is zeer groot; wanneer we het voorstellen als een grooten bol, dan zit het Ik er boven op als een arm klein ding. Dat Het is een soort unter-Ich, maar we hebben ook een über-Ich, het Ik-ideaal. Dat Ik-ideaal bevat o.a. het geweten, en alles, wat Freud vroeger censuur noemde. Dat Ik-ideaal heeft zich van het Es losgemaakt en plaatst zich nu tegenover het Ik.

Het Ik bevindt zich dus in een zeer onbehaaglijke positie; het kan in conflict komen met het Es, met het Ik-ideaal en ook nog met de buitenwereld. Het Ik-ideaal is ook onbewust.

Zoo plaatst Freud zich op een geheel nieuw standpunt, nu hij in het onderbewustzijn, naast allerlei onzedelijke driften, ook aanneemt een aandrift voor godsdienst en zedelijkheid.

In deze nieuwe opvatting van Freud is veel, dat ons sympathiek is; in bij ons meer gebruikelijke terminologie omgezet, beweert Freud dus;

Ons ik moet dikwijls strijden met onze natuur, die verdorven is; waaronder we dan moeten verstaan het onbewuste van onze ziel, ons hart, met zijn verkeerde neigingen.

Ons ik moet eigenlijk gehoorzamen aan ons Ik-ideaal, ons geweten, samengesteld uit allerlei aangeboren en verkregen disposities; grootendeels door opvoeding verkregen.

In ons onbewuste schuilt ook nog wel iets goeds; daar zijn ook nog wel eenige Triebe, disposities tot het goede, dank zij Gods algemeene genade, al is het dan alleen natuurlijk goed.

Zoo beschouwd, blijkt 't, dat Freud den mensch beter verstaan heeft dan menig ander; en zijn beschouwingen niet zoo ver van de onze verwijderd zijn, als 't lijkt.

Maar ook in ander opzicht heeft Freud zijn meeningen gewijzigd: nam hij eerst aan dat oorspronkelijk gold het Lustprinzip, nu zocht hij achter dat Lustprinzip een nog oorspronkelijker Trieb en dat is, de z.g. herhalingsdrang; een drang om tot een vroegeren toestand terug te keeren. Deze herhalingsdrang zien we het duidelijkst optreden in de embryologie. Deze drang maakt, dat het doel van alle leven is de Dood, de terugkeer tot de levenlooze stof; immers vóór het ontstaan van het leven was er alleen doode materie. Alle Ich-triebe zijn ten slotte Todestriebe, want ze dienen om den weg naar den dood te verzekeren.

Zoo komt Freud tot een hopeloos pessimisme en zegt: „het zou een verlichting zijn, wanneer deze mijne gedachten onjuist waren, want bevredigen doen ze ons niet".

Daar is Freud nu aangeland door zijn psychoanalyse; deze is onder zijn handen van een psychotherapeutische methode geworden tot een wereldbeschouwing en wel een echt pessimistische

Tegen deze Freud'sche theorieën zijn tallooze bezwaren in te brengen.

Ik behoef U niet te bewijzen, dat zijn opvattingen van den mensch en zijn ontstaan anti-christelijk zijn, maar wil er alleen dit van zeggen:

Alle liefde acht Freud volkomen gelijk en sexueel van aard. Zoo de liefde van een kind tot de ouders en omgekeerd; ja zelfs is volgens hem de liefde, waarvan in iemands religieus leven sprake is, een uitvloeisel van de in de ziel aanwezige geslachtsdrift. In den grond der zaak is er volgens Freud c.s. geen verschil tusschen de mystieke liefde van de geloovigen tot Christus en de brute, zinnelijke liefde van een half-wilde. En om dat te bewij-

zen wordt er dan op gewezen, dat immers de verhouding van Christus tot de zijnen wordt voorgesteld als die van bruidegom en bruid; en dat bij allerlei mystiek beleven gesproken wordt in de taal van een verliefd paar en vooral zeer gaarne uitdrukkingen worden gebruikt, zooals die in het Hooglied voorkomen.

Nu is dit laatste volkomen juist; om de liefdeverhouding tusschen Christus en de zijnen in woorden te brengen, worden uitdrukkingen gebezigd, ontleend aan het aardsche liefdeleven tusschen man en vrouw; daarin gaat de Schrift ons voor. Dat is te begrijpen en kan ook niet anders.

Om een hoogere geestelijke liefde onder woorden te brengen, moet men gebruik maken van woorden en beelden, ontleend aan het aardsche leven. En dan is 't geen wonder, dat men die woorden en beelden ontleent aan de hoogste aardsche liefde, en dat is de liefde tusschen man en vrouw.

Maar al wordt nu de liefde tusschen man en vrouw als beeld gebruikt van de liefde tusschen Christus en de zijnen, daarmee is volstrekt niet bewezen, dat deze twee soorten van liefde in den grond gelijk zijn. En evenmin mag men die mystieke geestelijke liefde beschouwen als een vergeestelijkte (gesublimeerde) aardsche, zinnelijke liefde.

Het anti-christelijke der Freudiaansche opvattingen komt zeker ook wel hierin uit, dat men allerlei zaken, die voor ons religieus gevoel een bijzondere waarde en beteekenis hebben, beschouwt als symbolen, betrekking hebbende op het sexueele leven; zoo beweert men dat het kruis het symbool is der mannelijke geslachtsorganen.

Freud's psychologie is een Trieb-psychologie. Bij hem is een Trieb geen dispositie, niet maar de rails die door onze ziel bij zijn acten gevolgd wordt; maar een psychische kracht. Alle psychisch gebeuren is een spel van krachten, waarin de sterkste overwint.

Ondanks dat Freud Individual-psychologie wil geven heeft hij de persoonlijkheid, de ziel bij zijn analyses niet gevonden.

Met zijn opvatting van het psychische kunnen we niet meegaan.

En toch vind ik bij hem nog verscheidene goede gedachten: o.a.

Freud individualiseert; tracht ieder persoonlijk te begrijpen en te doorzien.

Freud's psychologie is niet alleen bewustzijnspsychologie. Zeer terecht heeft hij ingezien, dat de continuïteit van het psychische leven alleen gevonden kan worden, door aan te nemen het bestaan van een onbewuste *).

Freud heeft weergevonden de aloude waarheid, dat onze natuur verdorven is en uit ons hart allerlei verkeerds voortkomt.

Al kunnen we ons niet vinden in een Trieb-psychologie, toch moeten we 't Freud toegeven, dat Trieb en Affekt een zeer groote rol spelen in ons zieleleven.

Volgens Freud is alles in ons zieleleven gedetermineerd; dit begrip neemt hij over uit de stoffelijke wereld, en neemt nu aan dat deze wet ook geldt in de wereld van het geestelijke. Al het psychisch gebeuren is gedetermineerd: vooreerst door de sterkte van verschillende Triebe, formeel; en materieel, wat betreft den inhoud, door de ketens van associaties.

Op dit fundament rust zijn methode van onderzoek; de z.g. vrije reproductie-methode, meestal genoemd, maar minder juist: methode der vrije associaties.

Zoo b.v. zijn volgens Freud de latente en de manifeste droomelementen verbonden door een keten van associaties; deze rij is van 't eene eind tot 't andere te vervolgen en omgekeerd. Wanneer de onderzochte persoon werkelijk vrij reproduceert, komt men van 't een zeker op 't andere.

Ik noemde U straks Nachmansohn's proeven over droomen: deze heeft toen duidelijk aangetoond dat dit niet juist is.

Freud zegt zelf, dat men zijn patiënten zoo nu en dan ergens op moet wijzen en dan wijst men het psychisch gebeuren een richting aan, men kanaliseert het. (Determineerende Tendenzen).

In 't laboratorium van Ziehen heeft Poppelreuter experimenteel aangetoond, dat zich in onzen geheugenschat complexen van voorstellingen vormen, en dat deze in hun geheel in ons bewustzijn

*) Het vraagstuk van „het onbewuste" bespreek ik hier echter niet verder, omdat ik meen, dat het in de bedoeling van het Bestuur ligt, dat vraagstuk eens afzonderlijk te laten behandelen.

trachten op te komen wanneer op de een of andere wijze een onderdeel van dat complex in ons bewustzijn aanwezig is.

Dit werpt de ketentheorie van Freud omver, maar bewijst dat zijn methode zeer goed is om allerlei complexen, die iemand heeft, te leeren kennen. Dus om iemand individueel te doorgronden; want Nachmansohn kwam door de psychoanalytische methode, uitgaande van een droomelement, soms bij complexen, die zeer affectvol waren, maar niets te maken hadden met de droomopdracht.

Bovendien is 't alleen intuitief te voelen wanneer men aangeland is bij den latenten droominhoud; zoodra de onderzochte persoon associaties reproduceert, die Freud in een zinvol verband kan zetten met 't element van den droom, waar hij van uit is gegaan, dan meent hij het eind van de associatieketen te hebben bereikt. Zeer willekeurig dus, en een mogelijke bron van grove fouten en vergissingen *).

Toch willen we niet ontkennen dat Freud's intuitie bij dit onderzoek dikwijls een juist en zinvol verband heeft gevonden.

En zoo komen we tot de groote verdienste van Freud: hij heeft er den stoot toe gegeven, dat men een andere houding is gaan aannemen tegenover tal van zielkundige vraagstukken.

Reeds dadelijk bij de bespreking der vergissingen wezen we hierop; hij gaf een antwoord op de vraag: waarom vergist iemand zich juist zoo? en bij elken droom trachtte hij uit te maken: waarom droomt iemand juist daarvan en niet van iets anders. Of anders gezegd: hij lette meer *op den inhoud* van tal van psychische verschijnselen.

Deze inhoud nu staat in nauw begrijpelijk verband met andere psychische inhouden: zulk een verband bestaat er tusschen den droominhoud en iemands complexen; tusschen de symbolen in den droom en 't geen ze moeten beduiden.

Maar reeds dadelijk maakte Freud hier de principieele fout, daartusschen een causaal verband te willen leggen; rijen van associaties zijn geen causaalrijen, zooals Freud ons wil doen gelooven.

---

*) Intuitie van den arts is hoofdzaak; de methode bijzaak.

Ons leven is vol van conflicten tusschen strevingen in ons en de werkelijkheid om ons. *In* ons roepen allerlei driften om bevrediging, maar 't leven verschaft ons deze bevrediging niet; allerlei wenschen komen in ons op, maar de werkelijkheid vervult ze niet; allerlei zorg en smart en tegenspoed zouden we verre van ons willen doen, maar ze zijn onafscheidelijk aan ons bestaan verbonden.

Aan al deze conflicten trachten we nu te ontkomen; we willen ontvlieden aan deze disharmonieën, die een Christen beschouwt als gevolg der zonde.

Daarom zoeken we vervulling van onze innigste wenschen, bevrediging van onze sterke hartstochten langs zijwegen; op manieren, die minder in strijd zijn met de moraal; en ook in onze droomen en fantasieën. En in 't vinden van zulke surrogaten is ons hart zeer listig, arglistiger dan eenig ding.

Ook dit heeft Freud ons weer eens laten zien.

Ieder mensch heeft behoefte om lief te hebben; het hoogste ideaal daarvoor vindt men in het huwelijk; maar is deze deur gesloten, dan geeft men — en vooral de vrouw doet dit, zijn liefde aan andere objecten.

Meer dan men zou denken vindt men onder degenen die verpleegster worden, meisjes die liefgehad hebben, maar jammerlijk teleurgesteld zijn door het object harer keuze. En als men niet zulk een levenswonde heeft, geeft zich een meisje dikwijls aan de verpleging van kranken — om te kunnen liefhebben.

Deze laatste gedachte is echter reeds oud, immers Plutarchus zegt, dat bij personen, die zeer veel van honden en katten houden, het in hen wonende verliefde element zich nog liever richt op zulk een valsch en ijdel surrogaat, bij gemis aan een passend object, dan werkeloos te blijven.

Dit heeft Freud niet ontdekt, maar hij heef er een nieuwen naam voor gevonden, n.l. overdracht van libido.

Zoo kan een fantasie ons bevrediging geven; zoo wordt in den droom soms een wensch vervuld; zoo kan een schrijver, een schilder, een beeldhouwer onder zijn arbeid en door dien arbeid bevrediging zoeken voor 't geen zijn hart verlangt, maar wat hem in 't werkelijke leven is onthouden.

In dit opzicht heeft Freud en andere aanhangers der psycho-

analyse ons in tallooze gevallen weer den weg gewezen om onze medemenschen te begrijpen.

Ook Stekel, die overigens zeker niet tot de sympathiekste personen onder de diepte-psychologen moet gerekend worden, geeft in zijn: „Wat op den bodem der ziel ligt", een stukje begrijpende psychologie, dat men met bijzonder genoegen kan lezen.

Reeds in zijn eerste hoofdstuk waarin hij er op wijst, hoe menigeen zijn genoegen en vermaak zoekt in een andere wereld, als waarin hij dagelijks gedwongen is te leven en te werken.

Dit zijn ook begrijpelijke relaties in het zieleleven, maar m.i. andersoortig dan de vorige. Het verband tusschen een vurig verlangen en een fantasie, tusschen een wensch en een droom is toch anders dan de relatie tusschen een symbool en het door dat symbool voorgestelde.

Soms is een droom een wenschvervulling; dit begrijpelijk verband is alleen met zekerheid aan te wijzen, wanneer èn de wensch èn de droom bij iemand goed bewust en dus goed te constateeren zijn.

Maakt men hier nu, zooals Freud doet, een algemeene regel van, dan generaliseert hij zonder daartoe eenig recht te hebben. Bovendien komt hij er dan toe in een bepaald geval, waar die wensch niet zoo direct te vinden is, een hypothetische wensch aan te nemen. 't Gevolg daarvan is dat de begrijpelijke relatie wel aanwezig is bij Freud, maar bij de onderzochte persoon? Daar kunnen we wel eenige groote vraagteekens achter zetten.

Begrijpelijke relaties opstellen kan ieder, die een vruchtbare fantasie heeft en zelf bovendien veel heeft beleefd en inzicht heeft in eigen zieleleven. Zulke begrijpelijke relaties zijn dan evident voor den persoon, die ze bedenkt of bij zich zelf heeft waargenomen.

Maar ze bij een ander persoon met eenige zekerheid aan te wijzen is buitengewoon moeilijk; en meestal komt men niet verder dan een vermoeden. Zulke vermoedens tegenover psychische verschijnselen, die men bij zijn medemenschen waarneemt (natuurlijk nog slechts indirect) kunnen leiden tot een zeer onjuiste beoordeeling of nog erger veroordeeling. Immers schijn bedriegt zoo dikwijls.

Aan dat gevaar is Freud zeker niet ontkomen. Zooals de waard

is, vertrouwt hij zijn gasten. In dit spreekwoord schuilt een psychologische waarheid. Ieder mensch heeft een eigen, typisch psychisch beleven; heeft in zichzelf allerlei typisch individueele, begrijpelijke relaties. Zoodra hij deze gaat projecteeren in zijn medemenschen, dan onderstelt hij, dat die medemensch dezelfde begrijpelijke relaties heeft als hij. Hij stelt dus een hypothese op. Soms op zeer losse gronden. Daarbij komt nog, dat in dien medemensch misschien tal van andere begrijpelijke relaties bestaan, die hij niet kent.

Zoo komt het, dat de menschen elkaar dikwijls niet begrijpen en verkeerd beoordeelen.

En zoo moeten we er toe komen bij Freud een zeer eigenaardig complex van begrijpelijke relaties aan te nemen, die hij in zijn medemenschen projecteert en waardoor hij alles versexualiseert. Zoodoende heeft alles wat Freud in zijn medemenschen waarneemt, slechts relatieve waarde, en is zeker niet algemeen geldig.

Zoodra men toch aan een begrijpelijke relatie een algemeene geldigheid toekent, zooals Nietsche, wanneer hij alle religie en moraal wil laten ontstaan uit 's menschen ellende, dan moge deze veronderstelling voor enkele menschen juist zijn; dus in sommige gevallen; maar als algemeene regel en dus als theorie om het ontstaan der religie te verklaren, kunnen we haar natuurlijk niet aanvaarden. Een begrijpelijke relatie leidt niet tot een theorie, maar wordt dan, losgedacht van een bepaald geval, tot een theorie gemaakt.

Zoo is 't ook met alle theoriën, die Freud gegeven heeft over 't ontstaan van algemeene psychische verschijnselen als: cultuur, mythen, sagen, religie, enz.

Men heeft wel eens beweerd, dat 't opstellen van deze theorieën onwetenschappelijk was, want alleen causale relaties voeren tot theorieën. Dit kan ik echter niet inzien; immers de bekende evolutietheorie rust niet op causale relaties, en toch zal niemand haar onwetenschappelijk noemen.

Ten slotte een paar vragen.

Waarom heeft de leer van Freud zulk een opgang gemaakt? Hoe moet men 't verklaren, dat zijn psychoanalyse als een

epidemie door Europa is getrokken en zelfs den Oceaan is overgestoken?

't Komt mij voor, dat daar verschillende redenen voor zijn:

1o. Als eerste zou ik willen noemen het feit, dat de wetenschappelijke zielkunde zoo langen tijd geheel buiten het leven stond. Wat men er ook van leerde, noch een medicus noch een zielsverzorger hadden er iets aan in de praktijk van hun beroep. En dat is nu veranderd door de z.g. begrijpende psychologie. Daar heeft Freud den stoot toe gegeven. Hij trachtte de menschen individueel te leeren doorgronden en begrijpen. Of anders gezegd: psychoanalyse geeft menschenkennis.

2o. Een andere reden is zeker hierin gelegen, dat Freud's theorieën juist passen in een tijd, waarin het sexueele zoo de aandacht trekt, en op den voorgrond treedt in kunst en wetenschap; in bioscoop, tooneelzaal zoowel als in de moderne romanlitteratuur. Er is zeker geen tijd aan te wijzen waarin zooveel wetenschappelijke verhandelingen en boeken (vooral ook populaire) over 't geslachtsleven verschijnen als de onze.

3o. En dan is zeker de oorzaak van den opgang, die Freud's denkbeelden maken, ook hierin te zoeken, dat zijn psychologie is een echte psychische dynamica. En onze tijd kan het best stellen „ohne Seele", maar dweept met machines en mechanica; en

4o. daarmee samenhangend. Freud's psychologie is naturalistisch. Hij vraagt alleen naar 't geen is in de ziel van den mensch en nooit naar 't geen behoorde te zijn. 't Geen is, is nu eenmaal en is daarom goed; daar kan een mensch ook niets aan doen. En ondanks dat Freud en tal van zijn volgelingen het tegendeel beweren: als men het zieleleven deterministisch opvat, wanneer men geen Normen, alleen Triebe voor iemands handelen kent, dan kan men ook niet anders dan die Triebe volgen en zich uitleven. Zulk een Triebpsychologie past juist in een tijd, waarin zoo velen er openlijk voor uitkomen, dat een mensch het recht heeft zich uit te leven.

Waartoe voert de psychologie van Freud?

Vooreerst tot een bepaalde wereld beschouwing, die de onze zeker niet kan zijn; een wereldbeschouwing zooals Kronfeld zegt in de gedaante van een psychologistisch relativisme, en een phylogenetisch zielsmaterialisme.

Dat hij voert tot pessimisme, daarop heb ik U reeds gewezen.

Maar Freud's psychologie voert ook tot enorme dwaasheden. Een van zijn beste leerlingen en vurigste aanhangers is zeker Ferenczi; deze gaf een „Versuch einer Genitaltheorie" en dat boek kan ik niet anders qualificeeren dan als het toppunt van onzin, waartoe een orthodox-Freudiaan komen kan. Luister maar:

Coitus is het symbolisch streven van terugkeer naar den moederschoot.

Het leven in den uterus herinnert aan den tijd, toen we als visschen in de zee zwommen, en de geboorte aan den tijd, toen de zee uitdroogde en we gedwongen waren op 't land te gaan leven.

We verlangen weer naar de zee terug; en zoo is de coitus een uiting van dezen „thalassalen Regressionszug".

Ook in den dood vinden we zulk een Regressionszug; we verlangen terug naar den tijd, toen het leven nog niet bestond.

Een andere dwaasheid waartoe de Freudiaan komt, blijkt uit een proces, dat onlangs in Duitschland gevoerd werd en waarbij ook een Freudiaan verzocht werd, de daad van den beschuldigde te verklaren.

Ik bedoel het proces Angerstein. Deze doodde op een nacht zijn vrouw, die ziek was, met bijlslagen omdat hij haar niet langer kon zien lijden. 's Morgens vermoordt hij ook haar moeder; daarna doodt hij nog zes menschen door bijlslagen en eindelijk zijn hond. Nu verbrandde hij al zijn kasboeken (hij stond op 't punt failliet te gaan). Daarna gaat hij bezoeken in de stad afleggen. Op den terugweg overdenkt hij, hoe hij de sporen van zijn misdaad kan doen verdwijnen; thuisgekomen steekt hij alles in brand; verwondt zichzelf, en verzint het verhaal, dat zijn woning is overvallen.

De psychoanalytische deskundige meende nu die daad zeer voldoende verklaard te hebben, met te beweren: Angerstein verkeerde in een toestand van terugkeer tot: Infantilisme, sadisme en kannibalisme. Zoo meende hij Angerstein's daad volkomen begrijpelijk te hebben gemaakt; misschien voor zich zelf, maar voor anderen zeker niet. En bovendien was zijn bewering geheel onjuist: in de daad van Angerstein was toch niets te vinden, dat

overeenkwam met handelingen van een kind, van een echte sadist, of van een menscheneter.

Freud's volgelingen komen er toe te meenen met enkele schematische formules hun medemenschen te kunnen verstaan, maar blijven zoodoende ver verwijderd van het werkelijke leven, dat zich niet laat kluisteren in enkele schematische formules. Daartoe is het leven van 's menschen geest veel te gecompliceerd.

Aan de discussie wordt door enkele aanwezigen deelgenomen.

Dr. LOS zegt ongeveer het volgende:

Het referaat van Dr. Haverkate heb ik grootendeels met instemming aangehoord. Er ligt m.i. een gevaar in de psychologie van Sigmund Freud. Hij ontleedt en beschrijft de psychologische feiten ten deele en verklaart ze uit zijn methode van onderzoek. Calvijn's praedestinatieleer o.a. acht hij een gevolg van het oedipuscomplex, zelfs de Theologie moet dus buigen onder het juk van zijn Psychologisme.

Het goede in Freud acht ik, dat hij de primaire gevoelens in verband brengt met de sexueele prikkels. De Heilige Schrift doet dat ook, zooals ik heb trachten aan te toonen in „Gevoel in de H. Schrift". Bij emoties klagen de profeten over pijn in de ingewanden, de nieren en bij het zweren legde men de hand onder de heup, de zetel van het diepst gevoel. Maar hij dwaalt m.i. als hij de hoogere gevoelens, b.v. het zedelijk, het religieus gevoel uit het lustprincipe verklaart, want deze gevoelens zijn ueberbiologisch.

Gaarne zal ik van den referent vernemen, of hij van oordeel is, dat op psychologisch terrein het normale bewustzijn uit het abnormale te verklaren is en in hoeverre deze methode van Freud voor den Chr. psycholoog bruikbaar is.

Dr. VAN DER HORST kan over het geheel meegaan met de beschouwingen van den spreker, als hij eenerzijds eenige waardeering heeft voor het werk van Freud en diens poging om door te dringen in de diepte van 's menschen zieleleven, doch anderzijds wijst op de mechanistische beschouwingen van Freud, als deze het zieleleven opvat als een dynamiek van „Triebe". Toch

meen ik, dat we de beteekenis van het werk van Freud iets meer kunnen waardeeren dan thans door den referent is geschied. Freud wil wel het heele leven zien als een dynamiek van strevingen, maar is toch niet altijd uitsluitend causalistisch in zijn beschouwingen.

Nog duidelijker komt dit aan 't licht bij zijn leerlingen Jung en Adler, die voortdurend wijzen op de bipolariteit der symptomen, waarbij naast het probleem hoe en waaruit iets is ontstaan, de vraag gesteld wordt: „waartoe dient het" (de z.g. prospectieve beteekenis van de symptomen).

Neemt men nu aan, dat er in de psyche zoowel causale als teleologische factoren werkzaam zijn, dan is er voor ons geen bezwaar om zeer veel van Freudiaansche symboolverklaringen te accepteeren, daar de praktijk leert, dat tengevolge van Freudiaansche inzichten bepaalde droomen en symbolen een evidente verklaring krijgen. Evenals het van positief christelijk standpunt in principe niet verwerpelijk is een phylogenese aan te nemen waarin causale en teleologische factoren saamwerken, zoo ook is het van ons standpunt uit mogelijk om in de ontplooiïng van de menschelijke ziel in dien zin ontwikkelingsmomenten aan te nemen of van evolutie te spreken. En zóó gezien bevat de psychologie van Freud, met name zooals ze thans bezig is zich te wijzigen, voor ons een waardevol element.

Want vooral wij, Gereformeerden, zullen moeten toegeven, dat Freud met zijn sexueele symboliek zeer scherp gewezen heeft op de in den mensch levende begeerten en lusten. Freud heeft den mensch beter verstaan dan menig ander en hij als psycholoog heeft duidelijk laten zien, dat die begeerten en lusten steeds blijven werken en hoe men ze ook wegdrukt, toch altijd zich laten gelden. De zucht naar mooie toiletten, de danslust en de pikante verhalen zijn ten slotte alle sexueele dingen. De vraag is, dunkt me, kunnen we niet nog meer van dezen psycholoog leeren.

Als Freud er op wijst, hoe de in het onbewuste werkende verlangens en driften nu eens als machtswellust, dan als eerzucht zich openbaren, dat dan het streven naar verhooging van het zelfgevoel en naar uitbreiding van invloedsfeer ten slotte nauw met sexueele begeerten saamhangen, dan moeten we toch toe-

geven, dat we met behulp van de Psychologie van Freud een dieper inzicht krijgen in de mogelijkheden van onze verborgen zonden.

De groote kloof tusschen Freud en ons zal altijd blijven de waardeering van deze begeerten. Voor Freud bestaat er tusschen goed en kwaad geen principieel verschil. De sexueele verlangens zouden als minder gewenscht of minder goed verdrongen worden. Het onderscheid tusschen hem en ons ligt dus minder in zijn psychologie dan wel in zijn waardeering van het sexueele, waarbij hij er van uitgaat, dat het sexueele altijd als minder goed zal worden verdrongen, maar waarbij de door ons aanvaarde tegenstelling van goed en kwaad totaal ontbreekt. Moet niet hier het zwaartepunt van onze critiek liggen, inplaats van in het eigenaardige karakter van zijn diepte-psychologe?

Ten slotte nog een vraag over de psychotherapie. Hoe gaat Freud daar te werk? Schiet hij als therapeut niet te kort, als hij wel analyseert, maar daarna de patiënten aan hun lot overlaat?

Dr. UBBINK zou in tegenstelling met den vorigen spreker, Dr. van der Horst, nog veel scherper willen accentueeren het door Referent gesprokene en de slotsom, waartoe hij kwam.

Freud stond niet open voor de zich aan hem manifesteerende werkelijkheid. Van uit zijn al te standpuntelijke wijsbegeerte van het evolutionisme en zijn dogma van het onbewuste, en ziende de geheele psychologische werkelijkheid als in wezen slechts een sexueel complex, had hij van te voren bij elke vraag het antwoord gereed. De genialiteit, waarmee hij dit deed, en de aansluiting, die dit vond aan een voor het menschelijk leven zoo beteekenisvol element als het sexueele, heeft hem zijn groote populariteit bezorgd.

Maar hij heeft daardoor veel psychisch materiaal onnoodig verwikkeld verklaard, en veel ander, van buitengewone beteekenis voor de psychologie, geheel verwaarloosd.

Bijv. de naaktheidsdroom, door Freud natuurlijk weer sexueel verklaard, vindt veel plausibeler verklaring uit het feit, dat te midden van de, in ons, uit het dagleven, caleidoscopisch naspokende herinneringsbeelden, het besef opduistert van onzen bijna ontkleeden werkelijkheidstoestand en van het daarvan op dit oogenblik niet-genante.

Daarentegen heeft Freud zoo goed als onbeschouwd laten liggen een vraag als deze, waarom sommige constitueerende elementen van het bewuste dagleven wél, en andere niet in het droombewustzijn optreden. Waarom bijv. de herinnering aan overleden personen, niet tevens de herinnering doet opkomen aan het feit, dat ze overleden zijn, dat zeer dikwijls toch een zeer diepen indruk op de ziel maakte. Waarom is de phantasie meestal zeer sterk, en het gevoel van vreugde en droefheid, succes en teleurstelling zeer diep, en het discursieve denken en vooral de critiek van het verstand en het geweten bij al te onzinnige voorstellingen meestal zoo goed als uitgeschakeld? Waarom duistert de herinnering van het overlijden niet op bij het droomen over overleden personen, en wél op de herinnering van het besluit, dat men iets niet zou doen, als men droomt, dat men het wel doet? Waarom denkt men bijv. in den droom meestal anders over de menschen, bijv. veel milder en vriendelijker, of geheel met hen verzoend, dan in den waaktoestand?

Waar Freud steeds de toevlucht neemt tot het geheel onbewezen *onbewuste*, had hij daar niet veel beter gedaan tot verklaring van het droommateriaal, eerst te trachten uit het bekende, bewuste psychische leven gegevens ter verklaring te zoeken? Bijv. het tweeërlei denkleven, dat we bezitten, het discursieve denken en ons doen, dat door dit denken geleid wordt, en het niet onbewuste, maar wel minder-bewuste intuïtieve denken, dat ook ons doen beheerscht, die beide echter dikwijls elkaar met hun doen storen.

Het groote bezwaar, dat spreker tegen Freud heeft, is, dat hij slechts een stuk van het psychische menschelijke leven neemt, hoe gewichtig dit ook moge zijn, alsof dit het geheel was, en zoo dit geheele psychische leven van den mensch neemt als in wezen slechts een sexueel complex. Blind zijnde voor de rationeele en ethische en religieuse werkelijkheid van ons psychisch bestaan, die evenveel grooter en eeuwiger werkelijkheden zijn boven de sexueele werkelijkheid uit als de Alpentoppen boven het lage land uitgaan.

Ten slotte had Dr. Ubbink nog bezwaar tegen de door Referent gevolgde methode. Wil men het eigen geloofsstandpunt laten gelden tegenover wetenschappelijke beweringen, hetzij zoo, het

geloofsstandpunt vindt zijn grondslag meestal in diepere beseffen. Maar methodologisch is er evenveel reden wetenschappelijke resultaten critisch te laten gelden tegenover ons geloofsstandpunt; of ze moeten weerlegd worden, en door betere wetenschappelijke verklaringen vervangen worden.

Dr. S. T. HEIDEMA verklaart met den spreker geheel te kunnen meegaan in zijn kritiek op Freud's psychologie. Freud en zijn leerlingen komen tot allerlei excessen in hun beschouwingen, overal zien zij symbolen in en die symbolen kunnen altijd wel zoo worden uitgelegd, dat ze passen in het systeem. Een schijnbare overeenkomst is echter geen bewijs, dat er ook werkelijk een verband bestaat. Toch hebben wij voor onzen kijk op het zieleleven onzer patiënten en op de psychische ontstaanswijze van verschillende ziekte-verschijnselen zeer veel aan Freud te danken; hij heeft terecht gewezen op de beteekenis van het onbewuste zieleleven voor onze uitingen. Bovendien komt hij tot de overtuiging, door zijn psycho-analyse, dat het menschelijk hart vol is van verkeerde neigingen, die we moeten verdringen; hij spreekt ook van een geweten; ons ideaal-ik moet strijden met onze natuur. Deze begrippen toonen een zekere overeenkomst met onze Christelijke begrippen, al gaat Freud van een geheel ander standpunt uit. Het zou de moeite loonen, juist in onze Vereeniging nog eens nader op dit punt in te gaan.

Door Prof. H. J. POS wordt het volgende opgemerkt:

Voor hetgeen door Dr. Haverkate over Freud's theorie geboden is, kan ik alleen dankbaar zijn. Aan den inhoud heb ik niets toe te voegen, slechts moge ik trachten Freud's theorie uit een oogpunt van *begripsvorming* te bekijken. Treffend is dan, dat Freud een streng realisme toepast op een gebied, dat meestal alleen met waardeeringen (en wel negatieve) wordt bezien. In de discussie heeft men deels de beteekenis van den sexueelen factor erkend, deels al erkennend deze gewaardeerd. Dit doet Freud niet en hierin ligt m.i. de methodische kracht van zijn denken. Overigens is de streng-afwijzende waardeering van het sexueele asketisch, maar niet religieus. Het sexueele wordt eerst een soort kwaad in verhouding tot iets anders, bijv. tot de idee der harmonische persoonsvorming. Als feitelijk element van het menschenleven is er niets kwaads in. Freud geeft echter geen ethiek, en

de taxeering van het sexueele als b.v. „booze macht" is bij hem niet aan de orde. Een ethiek, die deze vraag aan de orde stelt, zou ook moeten uitmaken in hoeverre het kwaad als aanwijsbaar (reëel) element in het zieleleven zijn rol speelt. Freud's sterkte ligt in de vermijding van die vraag.

Prof. VAN LEEUWEN spreekt met veel waardeering over het gehoorde, waaruit hij veel nieuws en belangwekkends heeft gehoord; vraagt, of Freud, die terecht groote beteekenis toekent aan het sexueele, niet hierin eenzijdig is, dat hij volstrekt geen rekening houdt met de religie, die in het zieleleven toch evenzeer als het sexueele een *centraal* feit is, getuige o.a. vele godenbeelden bij de natuurvolken, en andere feiten, die de godsdiensthistorie ons leert.

Of dus in dit opzicht de Geref. psychologie, die haar voordeel moet doen met veel, dat juist kan zijn in Freud's stellingen, ze niet moet aanvullen?

In verband met hetgeen Prof. Pos in de discussies gezegd had over de realistische en taxeerende begrips-vorming (geweten), wordt gevraagd, of het niet evenzeer psychologisch als biologisch waar is dat een *prikkel* voor het leven van ontzaglijke beteekenis is. En of, zoo ja, het niet goed zou zijn, niet enkel schiftend en keurend, bij allerlei stelsels, te vragen: wat is hiervan juist, en voor den geloovigen man van wetenschap bruikbaar, maar ook den moed te hebben te *poneeren*, en de beteekenis van de souvereiniteit en de wet Gods te stellen, te verkondigen, ervan te getuigen.

Ongeveer het volgende werd daarop door den referent geantwoord:

Laat ik beginnen met U allen dank te zeggen voor uwe waardeering en welwillende kritiek.

Ik begin met een paar vragen, die ten deele buiten mijn onderwerp liggen. Allereerst: moeten we niet onze psychologie zelf opbouwen en dus niet beginnen met de psychologie van anderen te becritiseeren? Zeer zeker ware dat zeer gewenscht en zelfs beter. Ik zou zelfs wenschen, dat dit reeds geschied ware. Dan ware de beoordeeling van Freud's psychologie met dien maatstaf voor mij veel gemakkelijker geweest. Maar eigen-

lijk had het Bestuur onzer vereeniging die methodologische vraag reeds beslist, toen zij mij vroeg de psychologie van Freud te behandelen.

Ook is gevraagd naar Freud's psychotherapie; daartegen hebben we inderdaad het groote bezwaar, dat hij 't zieleleven zijner patiënten wel analyseert, hen wel laat zien wat er al in het diepst van hun hart omgaat, maar hen dan aan zich zelf overlaat en hun geen weg tot ontkoming wijst. In tegenstelling daarmee, trachten Jung en Maeder niet alleen te analyseeren, maar ook op te voeden; zij helpen den patiënt om met zich zelf in 't reine te komen, 't geen Freud niet noodig acht.

En nu wat betreft de psychologie van Freud; sommigen van U gaan verder in 't veroordeelen daarvan, anderen minder ver. Men heeft gezegd, dat 't verband tusschen droom en zieleleven niet is na te vorschen, of ten minste niet zooals Freud dat wil. Gaat men echter deze houding aannemen, dan verwerpt men alle begrijpende psychologie, die verband zoekt tusschen allerlei psychische verschijnselen, en daarbij de kleinste niet verwaarloost. In de begrijpende psychologie volgt men de methode van den historicus, die op allerlei daden en woorden van zijn held, ook de geringste uitingen, acht slaat en deze in verband brengt met diens karakter.

Dr. van der Horst zou veel verder met Freud mee willen gaan. 't Is immers zoo juist van hem, dat hij de zuivere causale beschouwing van het zieleleven verlaat en ook teleologie ziet. Zeer juist, maar mag ik daartegenover nog eens nadruk leggen op het groote bezwaar, het principieele bezwaar tegen Freud's psychologie. Met zijn principieele beschouwing van den mensch kunnen wij nooit meegaan, wanneer Freud voor ons zieleleven de evolutietheorie wil laten gelden, en beweert, dat de eerste mensch er een geweest is met louter libido, ontstaan uit het dier. *Wij* houden er aan vast, dat de mensch door God naar zijn beeld is geschapen; zeker God schiep den mensch ook met libido, en zei tot hem: Weest vruchtbaar en vermenigvuldigt u, maar het hoogere doel, waartoe de mensch was geschapen, was toch zeker, opdat hij God zijnen Schepper recht zou kennen en hem van harte zou liefhebben. Dat hoogere in 's menschen zieleleven wordt door Freud niet recht gekend en niet op waarde geschat.

Dat Freud zulk een nadruk legt op de rol, die sexueele factoren in 's menschen leven spelen, is zeker zijn verdienste. En even zeker is het, dat het gewicht dier factoren ook in onze kringen niet altijd op hun juiste waarde geschat wordt.

Opgemerkt werd: Freud vormt al zijn begrippen realistisch, dus uit zuivere ervaring, zonder te waardeeren. Dit heeft hij trachten te doen, maar vergeten we niet, dat zulks onmogelijk is, zonder dat iemands levens- en wereldbeschouwing meespreekt. Van deze zich geheel losmaken en dan ervaringsfeiten verzamelen en rangschikken, relaties vinden en begrippen vormen, lijkt mij onmogelijk, en Freud is daar om dit te bewijzen; uit allerlei blijkt zijn staan op 't standpunt der evolutietheorie. Daarom ben ik het zoo goed eens met de opmerking: Freud is zoo bang voor dogma's, maar laten wij als Gereformeerden op onze hoede zijn voor de dogma's van Freud.